האקדמיה ללשון העברית
THE ACADEMY OF THE HEBREW LANGUAGE

Archaic Terms in the Priestly Code / מונחים קדומים ב"תורת כהנים"

Author(s): יהושע מ' גרינץ and Y.M. Grintz

Source: *Lěšonénu: A Journal for the Study of the Hebrew Language and Cognate Subjects / לשוננו: כתב-עת לחקר הלשון העברית והתחומים הסמוכים לה*, תשרי-טבת תשל"ה, Vol. לט‎, No. ב/א‎ (תשרי-טבת תשל"ה), pp. 5-20

Published by: Academy of the Hebrew Language

Stable URL: https://www.jstor.org/stable/24357840

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at https://about.jstor.org/terms

Academy of the Hebrew Language is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Lěšonénu: A Journal for the Study of the Hebrew Language and Cognate Subjects / לשוננו: כתב-עת לחקר הלשון העברית והתחומים הסמוכים לה*

JSTOR

This content downloaded from
134.191.195.254 on Tue, 05 Jan 2021 12:13:14 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

יהושע מ׳ גרינץ

מונחים קדומים ב״תורת כהנים״

דברי הקדמה

הביקורת שאנו נוהגים לקראה על שמו של וֶלהאוזן, באה לכאורה חמושה בכלי זין ממקצועות הרבה, אבל גם היא הניחה, שכוחה הוא בעיקר מצד הלשון, ולמען האמת לא קמה אלא מתוך דקדוקי לשון וחילוקי לשון, שנתנה אותם עניין למקורות או לאסכולות שונות. ואע״פ שביקורת הביקורת והמחקר שמבחוץ נטלו הרבה מכוחה ומזיוה, וטעמה לא עמד בה, הרי יש לפחות ״מקור״ אחד שהיא מאמינה שהוא קיים: ״חוקת הכהנים״, או אולי יותר נכון אם נתפוס לשון ראשון, שהיה מהלך משכבר בישראל, ״תורת כהנים״.

הדברים הבאים מתכַּונים לבדוק פרשה זו של הלשון. יש בידינו היום חומר חדש ורב כל כך, שלא שיערוהו ראשונים ואף לא יכלו לשערו, שהדברים נראים זרים ותמוהים עד לאחת, כששוב ושוב חוזרים היום על סדרי זמנים וקביעות מוכחשות מתוכָן על כל צעד ושעל ע״פ עדויות מצויות בידינו מזה שנים.

החומר החדש המוצע בזה בא כוללנית משתי רשויות־לשון. רשות אחת היא של מצרים. הדעה, שהשפעת לשון מצרית ניכרת בסיפור על יוסף או בסיפורים על ישיבת ישראל במצרים ובחומר החוקי שלאחריו, הייתה רווחת כבר בראשית האגיפטולוגיה. אולם ההשפעה הגדולה מאוד, שנודעה מתורת ולהאוזן על מהלך המחקר, גרמה לכך, שאגיפטולוגים, וכמוהם אשורולוגים, משכו במשך הזמן ידם מכל דיון ברשות זו, ושוב לא נדרשו לפרשה זו אלא למקוטעין. רק בדור אחרון ראינו בודדים, שחזרו ונדרשו לפרשה זו במחקר והסיקו מסקנות חשובות. א״ש יהודה[1] מזה, וֶרגוט מזה, ובאחרונה ק״א קיטשֶן מאנגליה הם עדים לפעילות

1. A.S. Yahuda, *The Language of the Pentateuch in its Relation to Egyptian*, 1933. החיסרון העיקרי בספרו של יהודה היה בשתיים: שהפליג להשוָאות מצריות בסיפורי ה״ראשית״ (בניגוד לעדות הכתוב גופו); ושפירש ע״פ המצרית ביטויים ומליצות שהם עבריים ביסודם, אלא שהיו להם מהלכים במצרים של המלכות החדשה. פירוש הדבר: ההשוָאות עצמן נכונות, אלא שהביאור ההיסטורי להשואה הוא בהתפשטות ההשפעה העברית במצרים של אותם ימים. אבל יהודה צודק בכל זאת בענייננו במסקנתו, שמכאן ראיה שמליצות אלו היו חיות בזמן שישראל ישבו במצרים.

This content downloaded from
134.191.195.254 on Tue, 05 Jan 2021 12:13:14 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

מחודשת. באחרונה דן בלשונות אלו גם לַמבְּדין והעלה נקודות מעניינות, מתוך השואה להתפתחות המלה המסוימת במהלך תולדות הלשון המצרית הארוכות[2]. – מצד אחר, הביא א״א שפייזר תרומה משלו לקדמות לשון ״תורת כהנים״ מתחום הבבלית הקדומה[3].

החומר המוצע בזה אינו בא למצות את המידות, אלא להעלות מספר הצעות לשורה של מלים או מונחים בחורת כהנים, שלא נמצאה להם אטימולוגה הולמת עד כאן, והם נראים מתבארים יפה וכענין מתוך השואתם למלים ולשרשים מצריים שלא שמו להם לב. כוחן של הצעות אלו הוא גם בכך, שהן נוגעות בכלים וחומרים וכו׳, שלפי עדות התורה גופה הם ילידי התקופה, שישראל ישבו בה במצרים או – מיד אחריה – במדבר.

רשות אחרת הן המלים, הצירופים והמליצות, שבאים במקורם מן הלשון העברית, או מתבארים מן הלשון העברית הקדומה – שהייתה גם לשון האבות, בעודם בארם נהרים – או שיש להם סמיכות פרשיות ללשון אוגרית הספרותית או אף לאכדית. הצד השוה שבכל הצעות אלה, מכאן או מכאן, היא העובדה המכרעת, שאנו מוצאים בהם, שכמו בכל לשון חיה, אף ״מונחים״ אלה בתורת כהנים (או צירופים או מליצות) נתונים לשינויים ומתחלפים באחרים כיוצא בהם, הבאים מתחומי לשון אחרים, או – עם היעלם המסיבות שהולידום – יש שהם בטלים ועוברים מן העולם. וכך יש בידינו לעמוד על מוקדם ומאוחר, וניתן לנו בוחן לקביעת הזמנים. יש שהמלה מתקיימת, אך ברשות אחרת, בשירה, ואילו בפרוזה היא נדחית ומתחלפת במלה אחרת; אך יש שגם השירה מדירה הנאה ממנה, כיון שלשונה אינה מובנת עוד לבני הדור. כללו של דבר: על פי הרוב – או פעמים רבות – יש בידינו קנה־מידה לקביעת זמן, המסייע בידנו להחליט בבירור על זמן חיותה של אותה מלה או צירוף ולהעמיד דברים על חזקתם מתוך עדות פנימית וחיצונית גם יחד.

הבחינה היא לשונית וזמנית. בירור טכני של מונחים אינו מן העניין כאן.

---

2. J. Vergote, *Joseph en Égypte*, 1959, מטפל בסיפורי יוסף (עיקר מסקנתו, שהסיפור הוא מימי הממלכה החדשה, ועשוי היה להיכתב או שנכתב ממש ע״י משה). K.A. Kitchen, בשורה של מחקרים ומאמרי ביקורת ובספרו *Ancient Orient and Old Testament*. למבדין (Lambdin, *Journal of American Oriental Society* 1953, 148ff.) הראה, שהצורה העברית של המלים טַבַּעַת, יָאוֹר, חוֹזרת אל מעבר לתקופת עמארנה, ואילו ׳אחו׳ נשאלה עוד הרבה לפני כן. מן הראוי להוסיף, שאותו דבר ניתן להוכיח גם לגבי המלה היחידאית במקרא סוּת (ברא׳ מט, יא). אביא את החומר במקום אחר.

3. המאמרים נקבצו באוסף שיצא אחרי מותו ע״י י׳ פינקלשטיין ומ׳ גרינברג.

This content downloaded from
134.191.195.254 on Tue, 05 Jan 2021 12:13:14 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

א. החומר המצרי

א. אַבְנֵט

מן השורש המצרי בנט (bnd) = עטף[1].

אבנטו של הכהן הגדול חגר את הכותונת והיה עשוי "מעשה רקם" (שמות כח, לט), "שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני – מעשה רקם" (לט, כט). גם לבני אהרן היו אבנטים (כח, מ), אלא ששאלה היא (ונחלקו בה חז"ל, יומא יב ע"א–ב), אם אף שלהם היה עשוי כלאיים כשל הכהן הגדול או שלא היה אלא של בד (בוץ)[2], ושאלה כיוצא בה נתעוררה ע"י מפרשים[3] בטיבם של ארבעת הבגדים שלבש הכהן הגדול שעה שנכנס 'לפנים', שבכולם – ובהם גם באבנט – נאמרה לשון "בד" (ויק' טז, ד).

המלה אַבְנֵט, מלבד במקראות שמדברים בבגדי כהונה, חוזרת עוד פעם בישעיהו (כב, כא) במי שנועד להיות "אשר על הבית" של המלך, אליקים בן חלקיהו (שם, פס' כ): "והלבשתיו כֻתָּנתך (של שבנא) וְאַבְנֵטְךָ אחזקנו". מסתבר, שאף אבנט זה היה עשוי "מעשה רוקם".

השימוש במלה 'אבנט' אפשר שנמשך כל ימי הבית הראשון. מאז העלייה מן הגולה הוחלף השם במלה הבבלית הֶמְיָן[4].

---

1. B.H. Stricker, *Acta Orientalia* 15 (1937) 1 ff.; Th. O. Lambdin, *JAOS* 73 145ff, 1953; Erman-Grapow, *Wörterbuch der ägyptischen Sprache* (= Wb) I 465.

2. והש' רמב"ן לשמות לט, כט (מהדורת שעוועל).

3. רש"י במקומו בויקרא פירש: "מגיד שאינו משמש לפנים בשמונה בגדים, שהוא משמש בהן בחוץ, שיש בהן זהב לפי שאין קטיגור (אהרן משעשה העגל) נעשה סניגור, אלא בארבע(ה) ככהן הדיוט, וכולן של בוץ". שונה מזה הרשב"ם (שמות כח, לה: ולפי שציוה הקב"ה – ויק' טז, יז – "וכל אדם לא יהיה באהל מועד בבאו לכפר בקדש עד צאתו", לכן ציוה הק(ב"ה): "ונשמע קולו בבואו" (ויתרחקו השומעים משם); והראב"ע (ויק' טז, ד, ולא הזכיר האפוד והחשן ומעיל האפוד, כי כבר הזכיר "ונשמע קולו בבאו אל הקדש", שמות כח, לה), ועי' ב"מחוקקי יהודה" לויקרא טז, ג על הדעות השונות במדרשים, וכן ויקרא רבה כא, ז (מהד' מרגליות). לדעה המובאת ברש"י יש בלא ספק טעם רב באופן התפילה של הקדמונים, שהיו מראים עצמם עניים ואביונים במעמד כזה (השוה "כי לא בזה ולא שִקץ ענות עני ולא הסתיר פניו ממנו ובשַועו אליו שמע" – תהל' כב, כד, ומעין זה כה, טז; לד, ז ועוד). הלבוש הלבן היה סמל לטהרת הרוח (ישע' א, יח).

4. הש' קדמוניות III, סעיף 156: "משה קרא לה אמנם אבנט, אך אנו למדנו מן הבבלים לקרוא לה המין" *Μουσης μεν ἀβηνὴθ αὐτὴν ἐκάλεσεν, ἡμεις δε παρὰ Βαβυλωνίων μεμαθήκοτες ἔμείαν αὐτήν καλοὑμεν*; ולזה משנה סוכה, ב, ג: "מבלאי מכנסי הכהנים ומהמיניהן היו מפקיעים".

This content downloaded from
134.191.195.254 on Tue, 05 Jan 2021 12:13:14 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

ב. אבנים טובות – שמות כח, יז–כ

1. אַחְלָמָה

מן המצרית חנמ׳ת, שכרגיל מתרגמים בו: יָשְׁפֵה (אספיס), אדום או חום, והיא אבן הבאה מכוש. תרגום השבעים מתרגם ״אחלמה״ *ἀμέθυστος*, והיא אבן בעלת צבע ארגמן בהיר כעין גון היין (שנחשבה כסגולה נגד הַשְׁכָּרוּת; פירוש אַ–מֶתיסטוס = בלתי־משכר).

2. לֶשֶׁם

מן המצרית נשמ׳ת (במגדיר של אבן או סימן רבוי) – ״פצלת־שדה ירוקה״[5]. בתרגום השבעים תורגם *λιγυρ̣ιον* (בעל צליל רך), אך סבורים שזה שיבוש מן *λικυρ̣ιον* המכוונת ל־opal, אבן ירקרקת במראה להבה.

3. נֹפֶךְ

מן המצרית מפכ׳ת (בכתיבים שונים), שיש לזהותה עם אבן turquoise. השבעים תרגמו *ἄνθρα̣ξ*, אך זו אבן מצבע אדום־כהה, carbunculus של הוולגאטה. מפכת הופקה מן המחצבים בסיני, מג׳בל מע׳רה ומצראבית אל ח׳אדם, מקדמי הדורות מאז התקופה הניאוליתית, הבדרית והקדם־שושלתית[5].

המלה נֹפֶךְ נשאלה אחר כך לאשורית בצורת infiki. למַבדִין[6] העיר לעניין השאילה הזו, שמכאן משמע שלעברית נשאלה המלה קודם שנשתנה הצליל u ל־ i, ואילו לאשורית רק לאחר מכן.

4. פִּטְדָה

בתרגום השבעים נמסרה המלה *τοπαζιον* ובוולגאטה topazius, ואין ספק שהתרגום נכון, שהרי לפנינו ודאי אותה מלה בשיכול הגאים. לפי הלשון באיוב (כח, יט): ״לא יערכנה פטדת כוש ובכתם טהור לא תסלה״, באה הפטדה מכוש. לעדותו של סטראבון[7] נמצא הטופז ב״אי הנחשים״, שמאחר *Βερ̣ενικη* ולפני מקום ״אוכלי הדגים והנודים״[8] ״ונקרא כך על שום מעשה שהיה״[9]. את הטופז עצמו מתאר סטראבון כאבן שקופה נוצצת כזהב, שקשה

---

5. A. Lucas, *Ancient Egyptian Materials & Industries*, London, 1948

6. כנ״ל (עי׳ הע׳ 2).

7. XVI, 6 *τεωρ̣αφικον*; ועי׳ גם Diodorus Siculus III, 39, 4-5. שניהם ע״פ אַנַתַרכִידֶס.

8. והוא האי שפליניוס *Naturalis historia* (37, 107f.) קורא לו Topazius insula.

9. שהיו בו נחשים רבים, עד שבא מלך ״ושחרר אותו״ מהם *καί ἐλευθέρωσε τῶν ἑρπτῶν ὁ βασιλεύς*. כרגיל סבורים, שזהו האי, שמדבר בו הסיפור המצרי על ״האניה הטרופה״ שמראשית הממלכה התיכונה (עי׳ במבוא לסיפור ב״מבחר הספרות המצרית העתיקה״ שלי).

This content downloaded from
134.191.195.254 on Tue, 05 Jan 2021 12:13:14 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

לראותה ביום: *λίθος δὲ ἐστι διαφανὴς χρυσειδὲς ἀποστιλβων φέγγος ὅσον μεθ' ἡμέραν μεν οὐ ῥάδιον ἰδεῖν ἐστι.*

סבורים, שהאי האמור אצל סטראבון הוא האי הנקרא היום גֶ'זִירת זַבַּרגַ'ד, במרחק 55 ק"מ מזרחית מרַאס בֶּנאס שבחוף המצרי של ים סוף (הים האדום), שם מצוי כריזולית בצבע ירקרק צהוב.

אין אפוא ספק, שאף מלה זו מקורה מצרי (או כושי), ועכ"פ דרך הלשון המצרית הגיעה לישראל. ואכן כל מבנה המלה וצירוף אותיותיה פטדה (הה' האחרונה באה במקום ת קדומה, כרגיל במצרית מאז הממלכה התיכונה), לא ייתכנו בעברית[10], וצורתה מצרית מובהקת (או כושית?), וכנראה באה במקום מלה מצרית מעין pḏdt (שאמנם לא נרשמה במילון)[11].

נמצא, שמכלל האבנים הטובות הנזכרות בכתובים הנ"ל שבתורה (שמות כח, יז–כ), כמה מהן צורתן העברית ברורה: בכלל זה אֹדֶם, פָּרֶקֶת (ביחזקאל כח, יג כבר קיבלה המלה צורה ארמית: פָּרְקַת!)[12], יַהֲלֹם. כנגדם, תַּרְשִׁישׁ, מוצאה אולי פניקי או כַּרתי(?)[13]; ואילו יָשְׁפֵה באה מאיזה מקור צפוני (אם כי זכר לה במילון הבבלי בצורת aban ašpu, ʾašpu[14]). שֹׁבוֹ ושֹׁהַם ידועות מבבלית בצורת šubu[15], šamtu. ספיר ידועה באותו שם ליונים; בתרגום השבעים – *σάπφειρος* (האם יש לה קשר ל"שפיר" הארמי? הש' "סַפִּיר גִּזרתם" – איכה

10. השוה לזה מנחם בן סרוק במחברתו (הוצאת פיליפאווסקי), עמ' 10: "אלה הן האותיות אשר לא נקבצים ולא נחברים יחד". והשוה לזה ד' ילין, דקדוק הלשון העברית, הכתב והניקוד, עמ' 31 ואילך.

11. Kohler, *ZAW* 55, 168–169, טוען אמנם שהמלה באה ...מסאנסקריט, הואיל ובה יש מלה pīta, שמובנה כתום. אבל גם אם כך, כי אז מה? האם קראו המצרים או ישראל את האבן שהובאה אליהם מכוש (או ממצרים) בשם סאנסקריטי דוקא? ומה על הדל"ת? מלבד מה שעדיין נשארה שאלה (לפי בעלי המילונים של סאנסקריט), אם בכלל יש למלה זו שורש בלשון הודית.

12. המלה מצויה גם בלשון המצרית הרעמססית M. Burchardt, *Die altakananäischen Fremdwörter und Eigennamen im Ägyptischen* II, *Nr.* 363.

13. הש' "אניות תרשיש", שפירושה, כנראה, אניות מפליגות בים (באוקינוס). בעלי השבעים וחז"ל (ר' לזה מאמרו של מרדכי מישור, לשונו, תמוז תש"ל, 318–319) והתרגומים הארמיים לנביאים ראשונים (חוץ מירמיה י"ט) מתרגמים "תרשיש" לעולם כמו "ים". כנראה הניחו, שהתיבה זהה למלה הקדם־יונית (כרתית?) שהיונים הגוה *θάλλασος* (= ים), או שנגזרה ממלה זו.

14. עי' בערכו, אצל W. Von Soden, *Akkadisches Handwörterbuch* I.

15. הש' לזה מאמרי "ארץ החוילה" וכו', מוצאי דורות, עמ' 43. 'השהם' הובא בדורות הראשונים מארץ מלוח'ח'ה הרחוקה (מחבש. או לפי שיטה אחרת – מהודו?).

This content downloaded from
134.191.195.254 on Tue, 05 Jan 2021 12:13:14 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

ד, ח)[16]. בבבלית קראו לה uknu[17], ובלשונות אירופיות lapis lazuli. שליש משמות האבנים הטובות הבאות בחושן, מוצאן אפוא מצרי.

ג. אֵיפָה

מן המלה המצרית איפת ipt – מידה של תבואה הכוללת 4 חקאת[18].

ד. אֵפֹד

בצורת האפוד כרוכות כמה וכמה שאלות. אולם באשר למלה ״אפוד״ נוספו בדור האחרון כמה מקורות חדשים, שעשויים, כנראה, לסייע למצוא פתרון למוצא האטימולוגי. המדקדקים הראשונים (כגון ר׳ יונה בן ג׳נאח בספר השרשים ורד״ק בספר השרשים שלו) הניחו, ששם העצם הוא מִשני, ואינו אלא הסתעפות מן הפועל אפד (שמות כט, ה; ויק׳ ח, ז), שמובנו ״חגור״. האחרונים נוטים להפוך את הסדר ולראות בפועל גזור־שם. מלבד אפוד קיימת צורה אֲפָדָה (שמות כח, ח; לט, ה; וכן ישע׳ ל, כב: ״אפדת מסכת זהבך״[19]) – כנראה באותה הוראה. התרגומים הארמיים תרגמוהו ״אפודא״, או – כך הסורי – ״פדתא״[20]. וספק, אם הם מעתיקים או מפרשים. אולם, כאמור, יש לנו כעת חומר ממקורות עתיקים הרבה[21]. במכתבים אשוריים מקאפאדוקיה (מש׳ 1950 בערך לפני סה״נ) מדובר על מלבוש חשוב בשם epadum, epattum (בריבוי epadātum). במכתב אחד מתבקש הנמען לשלוח שלושה מהם מהעיר תַּלחַ׳ד. בשני נאמר: ״שלח אפוד אחד לְממוּנִי״ = e-pa-da-am ana ummiānija šubilam ושוב, במכתב אחר: (״פלוני) מביא לך אַפַּדָם אחד ושמונה בגדים רגילים)״[22]. זה היה אפוא a costly garment (לשון המילון של שיקאגו). שוב, בטקסט מאוגרית מן המאה הי״ד בערך – מדובר על ״אפד״ (בכתב של אותיות), ששוויו 25 שקל[23] (מחיר עבד בימי יוסף היה 20 שקל, ובימי משה – 30);

16. האבן נזכרת גם בקינה על מלך צור ביחזקאל כח, יג.

17. ע׳ עוד לכלל שמות אלה וזיהוים אצל J. S. Harris, An Introduction to the Study of Personal Ornaments of Precious, Semi-Precious and Imitation Stones used through Biblical History, *The Annual of Leeds University Oriental Society* 4, 1963, pp. 44–83. לפי ח׳ רבין (לשוננו לעם, ק״מ–קמ״א) ספיר וברקת(?) באו מן ההודית.

18. A.H. Gardiner, *Egyptian Grammar* 266, 1.; *Papyrus Willbour* I. הזיהוי ידוע מזמן.

19. לאחרון השוה שופ׳ יח, יד, יח. ״אפוד ... ומסכה״.

20. בשבעים מתורגם אפוד *ἐφουδ* (העתק בלבד), או ע״י *ἐπωμις* (שכמייה?).

21. *Chicago Assyrian Dictionary* IV 183a; Von Soden, *Akkad. Handwört.* 222a

22. 1 TUG epa-dum 8 TÚG.HIA PN naš'akkum (CAD ib).

23. *RŠ* 21. 184 (Virolleaud).

This content downloaded from
134.191.195.254 on Tue, 05 Jan 2021 12:13:14 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

וברשימה אינוֶנטארית[24] נמנה אפד יחד עם שולחן, אלפים וצאן וכו'. (אמנם הרשימה מקוטעת הרבה[25].) מוצא אחר הציע באחרונה א' פרידריך במונוגראפיה על "האפוד והחושן באור המזרח הקדום"[26]. הוא מניח, שהמלה באה מן השורש המצרי אִפד, שביסודו (בצורה "פדו"), יש לו מובן של "ארבע", ובכתיבו "אִפד" הוא מסמן לבוש של בד בצורה מרובעת, או עשוי (לפי הנגלה מן המגדיר) מארבעה חוטים.

מלבד המלה הרגילה "אִפד" קיים גם צירוף "אִפד נתֵר" = אפוד אלוהי, והמדובר לפי שתי הרשימות שנזכר בהן בגד, שנתנו עם המת לשום צורך שהוא[27]. השערתו של המחבר הנ"ל היא אפוא, שהמלה "אִפד" המצרית, הנזכרת בימי הממלכה התיכונה, ושעיקר הוראותיה היו בגד של בד בתבנית מרובעת, או בגד של בד בעל ארבעה חוטים, נכנסה לעברית של ישראל במצרים[28].

גלוי, שבעדויות עתיקות אלו אין כדי לשמש עדות לצורת האפוד, שכבר תהו עליה פרשנים קדמונים[29]. אולם דבר אחד ברור: שם זה משמש למין בגד יקר, שרק נכבדים בעם – נדיבים או כהנים – נשאוהו, וערכו – בכסף ובחשיבות שעטה על נושאו – היה מרובה; ודבר אין לו – לפחות מלכתחילה – עם מסכה[30].

---

24. Yahweh, לאולברייט) *PRU* II (1957) 182 = *UT* 1152:3 mdt(?)n. ípd and the gods of Canaan, pp. 174–175 יש קרי אחר).

25. יש עוד טקסט אחד מאוגרית, המזכיר את השורש "אפד", והוא טקסט מיתולוגי על האלה ענת (*UT* 67: 1:5), עמ' 178), אולם ביאור המלה מפוקפק. כתוב "אפדך", ולפי הענין עשוי להתפרש כנוכח מן שם־העצם אפד. אך גם כפועל; ואף זה אינו ברור די צורכו. גורדון במילונו ב־*UT* ואיסטלייטנר במילונו *Wörterbuch der ugaritischen Sprache* מתעלמים מטקסט זה לחלוטין. גורדון אינו מביא אפד מטקסט זה, ואיסטלייטנר, שעדיין לא ידע את הטקסט של *RŠ* 21.184 אינו זוכר כלל שרש אפד.

26. Ingolf Friedrich, *Ephod und Choschen im Lichte des Alten Orients*, 1968.

27. Erman-Grapow, *Wb. I*, 71 :Art Leinen ("Viergewebe") auch *ʾifd nṯr* II vierseitiges Leinenstück, Laken; Faulkner, *A Concise Dict. of Middle Egyptian*, 1962, p. 17

28. בייחוד, שעוד כמה מלים מצריות, שנזכרו בזיקה לחושן ואפוד כגון שש, אבנט, חשב, ציץ מצויות במצרית של אז (ר' הטבלה בסוף ספרו של פרידריך, עמ' 73).

29. הש' לשון רש"י לשמ' כח, ג: "ואפוד לא שמעתי ולא מצאתי בבריתא פירוש תבניתו ולבי אומר לי וכו'" (וד' בהמשך בפסוק ו' הסברו של רש"י, וכנגד זה פירושו של הרשב"ם, וזולתם עד הספר הנ"ל של פרידריך).

30. כפי שטען תירש: H. Thiersch, *Ependytes und Ephod, Gottesbild nud Priesterkleid im alten Vorderasien,* 1936. אם כי מילונם של קהלר־באומגרטנר במהדורתו משנת 1967, כשעיקר החומר הקדום כבר היה לפניו, והוא גם מרמז לו, עדיין ממשיך לכתוב: das neuere sprächliche u(nd) archäologische Material entscheidet f.e. gemein vorderasiatisches Kürsartiges metallisches sakral-Gewand

This content downloaded from
134.191.195.254 on Tue, 05 Jan 2021 12:13:14 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

מציאותו של שם זה עוד בתקופת אשור העתיקה מחייבת, שהוא קדום מיסודו בלשון – ולכך מסייע גם שימוש הפועל לחגירת האפוד. אך עצם הדבר, שרק בתקופת יוצאי מצרים נודעה לו חשיבות בישראל, מסייעת (או עשויה לסייע) להנחתו של פרידריך ביסודה, אך לא בדרך שהוא עצמו מציע; היינו, לא שהמלה מצרית היא ראשונית, וממצרים נתפשטה לארצות אחרות בצפון. בדוחק יש לנו עדות על השפעה מצרית כזאת בתקופת הממלכה התיכונה ועל בגד חשוב, הנקרא בשם זה במצרים. אבל קרוב להניח, שהשימוש של שם מצרי דומה לעניין בגד עשוי מכמה חוטים ומרובע בצורתו סייע לקיים את השם הקדמון, שבא במסורת בני שם ועבר – בין יוצאי מצרים – לעניין בגד חשוב לכהן הגדול, העשוי ״מעשה רוקם״ מכמה וכמה חוטים, וצורתו קרובה לזו. כנגד זה הצירוף ״אפוד בד״, שבא אצל שמואל – ואח״כ אצל דוד ומשרתים אחרים בקודש, שאינם כהנים גדולים (שמ״א ב, יח; כב, יח; שמ״ב ו, יד) – אינו אלא גלגול ועיבור צורה מן ״אִפֹד״ המצרי, שציין מין בגד של בד. להשערה זו מסייעת העובדה, שאף ״בד״ עצמו, (עי׳ בערך הבא) מוצאו, כנראה, מצרי. וכך סתם ״אפוד״, בלא כינוי נוסף, הוא תמיד – במקורות הקדומים שמחוץ לתורה (שמו״א ב, כח; יד, יח [אֵרוֹן = אורים], מא, [תָּמִים = תֻּמִים][31]; כא, י; כג, ט; ל, ז) ועדיין כך בהושע ג, ד, שם נסמך ל״תרפים״ (וה׳ ישע׳ ל, כב), – הבגד האוראקולי, שנשא הכהן הגדול, שעל פיו שאלו בה׳ והוא גם התכלית של האפוד של גדעון; וגם האפוד של מיכה משמש את הכהן (שופ׳ יח, כ)[32]. ואילו ״אפוד בד״ אינו אמור אלא בעבודה, ואין לו דבר לאוראקולון. וכאמור, גם מקורו הלשוני הוא כנראה נפרד.

---

erst e. Gottesbildes (Ri 8_{27}) dann e. Kultdieners, zuletzt als hohepriestlicher Ornat(!) – אין צריך לומר, שהדברים האחרונים לא באו מן החומר הארכיאולוגי והלשוני החדש, אלא הם העתקה בת 150 שנה מאז פאטקה (ע׳ כבר *Die Religion des Alten Testamentes*, Theil I S. 267) וולהאוזן, ללא זיקה לחומר ארכיאולוגי או לשוני כלשהו. נגד תירש, השוה מה שכתב פרידריך בספרו הנ״ל, עמ׳ 44. וכו׳.

31. ב״שבעים״ שלפנינו לספר שמואל (שהיה, כנראה, מעין נוסח 4QSam[a] של מערות קומראן), שע״פ הרוב נוסחו מורחב משל נוסח המסורה של אותו ספר, כתוב (תחת ״ארון אלהים״ שבש״א יד, יח בנה״מ) בפשטות ״אפוד״. אם זה מקורי או לא, מבחינת הפירוש ודאי הוא הנכון (השוה כבר אברבנאל למקומו). וכן היריעה רחבה בפסוק מא. הנוסח שם: ״ה׳ אלהי ישראל למה לא ענית את עבדך היום. אם בי או ביונתן בני העוון הבה אורים. ואם כה תאמר בעמך ישראל, הבה תומים״. תָּמִים במסורה היא אפוא תֻּמִים, וזה מכוון לאפוד.

32. לאפוד כאוראקולון בפועל עי׳ שופ׳ ח, כז; שם, יז, יח; שמו״א יד, ג ושם יח, (׳ארון אלהים׳ = אורים!); כג, ו, ט; ושם, ל, ז.

This content downloaded from
134.191.195.254 on Tue, 05 Jan 2021 12:13:14 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

האפוד המבואר בתורה עדיין היה – עם שאר הבגדים המפורשים בכתוב שמות כח) – מבגדי הכהן הגדול של בית שני. אבל הוא איבד את ערכו האוראקולרי כבר בתקופה קדומה. כבר ברשימת העולים מבבל (עזרא ב, סג) מדברים ב"כהן לאורים ולתֻמים" כעל דבר שמחוץ למציאות. אך למעשה אין זכר לשאילה באפוד, לפחות מאז ימי דויד האחרונים.

ה. בַּד

למלה זו יש במקרא כמה וכמה משמעויות, המתייחסות במוצאן ללשונות[33] ולעניינים שונים לחלוטין[34]. פה נעמד רק על שניים ממובניה כפי שהם באים בתורה: 1) חומר עשוי מפשתים; 2) מוט למשא.

במובן הראשון נמצאת המלה רק בתורה למן שמ' כח, מב ועד ויק' טז, כג, וממנה בצירוף "אפוד בד" בדור שמואל ודוד – לשימושם של משרתים בקודש (עי' למעלה ערך "אפוד"). בתורה מדובר בפרטות על מכנסי בד (ויק' טז, ד) ועל כותונת ואבנט ומצנפת מבד (שם, שם), שהכהן לובש ביום הכיפורים, ועל מכנסי בד של כהנים (שמ' כח, מב) בעבודתם (ויק' ו, ג), ובכלל על "מדו בד" של הכהן (שם). המלה חוזרת "פתאום" אצל יחזקאל, אבל הפעם לא ביחיד אלא בריבוי ובמובן מיוחד במינו: לא כלבוש של בני אדם, אלא של מלאכים! "האיש" – המלאך הבא להכשיר את החורבן – "לבוש בדים" (ט, ב, ג, יא; י, ב, ו). מיחזקאל הושאל אותו צירוף לשון לדניאל העברי (דנ' יב, ו, ז) בהיפוך הכונה: האיש "לבוש הבדים" מבשר "קץ הפלאות". המלה יצאה אפוא כבר בימי יחזקאל מן השימוש היום־יומי לחלוטין, ואף יחזקאל עצמו אינו משתמש בה אפילו לצורכי קודש (ואצ"ל של חול). כשהוא קובע תורת כהנים לעתיד לבוא, הוא כותב: בגדי פשתים ילבשו... פארי פשתים יהיו על ראשם ומכנסי פשתים יהיו על מתניהם" (מד, יז–יח), ואין זכר ל"בד" ואין זכר ל"שש" – שני המונחים, הרווחים כל כך בתורה אצל בגדי הכהונה – אע"פ שיחזקאל מכיר גם זה וגם זה (על שֵׁשׁ ראה לקמן בערכו), ואף קובע מקום מוצא השש (והבוץ, כל אחד במקומו. ר' בערך שֵׁשׁ). תרגום השבעים והוולגטה תרגמו "בד" *λίνον*, linea, ואילו "שֵׁשׁ" – תרגמו *βύσσος*, byssus (בד מובחר). לעומת זאת התרגום הארמי מתרגם את שניהם לעולם, "בוצא", וכנראה, בדין. כפי שניכר מחילופי הכתובים בזה (השוה שמות כח, לט "מצנפת שש", כנגד ויק' טז, ד

33. הש' ההשערות אצל *KB*[2].

34. עי' החלוקה בספר השרשים לריב"ג ובמילונים החדשים יותר ובקונקורדאנציות (של מאנדלקרן וכו').

This content downloaded from
134.191.195.254 on Tue, 05 Jan 2021 12:13:14 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

״ובמצנפת בד״); ויק׳ ו, ג (״מִדּוֹ בַד״); טז, ד (״כתֹנת בד״) כנגד שמות כח, לט (הכתֹנת שֵׁשׁ); ובייחוד משמות לט, כז–כח: ״ויעשׂו את הכָּתֹנת שֵׁשׁ מעשׂה אֹרג לאהרן ולבניו ... ואת המצנפת שֵׁשׁ ואת פּארי המגבעת שֵׁשׁ, ואת מכנסי הַבָּד שֵׁשׁ משזר״. וכך פּירשו בתלמוד: ״תנו רבנן: ״בד – שיהיו של בוּץ״ (זבחים יח, ע״ב), אלא שבלשוֹנם לא היה שימוש למלה כזאת, וע״כ הם שוֹאלים: ״ממאי דהאי בד כתנא הוא? (מנין ש״בד״ זה פשתן הוא?) והתשובה: השם ״בד״ בא מדרך יצירת הפשתן – ״דבר העוֹלה מן הקרקע בד בבד״ (בגבעוֹל יחידי – זבחים, שם). ואכן מלה כזאת לא הייתה מצויה, לא רק בארמית (הבבלית)[35], אלא גם לא בפניקית. בכתוֹבת כלמו בר חיא (825 בערך לפני סה״נ) קוֹרא לפשתן רגיל ״כתן״, ומבחין בינו לבין ״בץ״ (״ומי בל חזי כתן למנערי ובימי כסי בץ[36]״). ברור, שזוֹהי המלה ״כוּתוֹנת״ העברית, ״כתן״ אוֹ ״כוּתן״, ״כתנא הארמיוֹת[37] ו״ χιτων היוני, והוא kîtu(m) הבבלי במוּבן פשתן, בד, לבוּש בד וכד״[38].

מעתה, אם בלשוֹנוֹת השמיוֹת שבסביבה אין ״בד״, מניין אפוֹא באה מלה זוֹ לכתוּבים הקדוּמים? התשוּבה היא: המלה באה לנכוֹן ממצרים. דוֹמני, שהמלה באה מן הצירוּף המצרי bd3 nḥbś, שתרגוּמוֹ האנגלי הוא stiff roll of linen[39]. לשם הבירוּר אביא כאן את הדיוּן של בֶּרסטֶד בנוֹשא – בלשוֹנוֹ – בפירוּשוֹ ל״גמא המנתחים שע״ש אדוין סמית״[40], המיוּחס לימי סוֹף השוּשלת הי״ב ותקוּפת ההיקסוֹס וזה לשוֹנוֹ:

Stiff rolls' is a difficult term to define with exactness. It is a rare and archaic word otherwise found only in the oldest religious texts, where it twice occurs as a spar of a ship (Book of the Dead, Naville 99,20 Aa, and Lacau, Receuil de Trav. 30.67.N.150)[41]. The second passage is a Coffin

---

35. אף על פי ש־*KB*[2] כוֹתב: III בד ety?mdh ja,? ar batt grobes Gewand *batta* schneiden! אבל עד כמה שאני רוֹאה, מדוּבר בתלמוּד – שבת קי ע״א (בלשוֹן יאסטרוֹב) על untillable cuts in the valley or field (עי ערך בתוא, שם), ועדיין יש גרסאוֹת מגרסאוֹת גם לבַתוָא זוֹ!

36. Donner-Röllig, *Kananäische und Aramäische Inschriften*, Nr. 24, 11. 12–13 (= מי שלא ראה ״כתן״ למנעוּריו, בִּימֵי כוּסה בוּץ״).

37. Cowley, *Aramaic Papyri* 20[5] 26[14] 42[10] 26[20] ור׳ לזה: ויניקוֹב, מילוֹ הכתוּבוֹת הארמיוֹת (ברוּסית), ״פּאלסטינסקי סבוֹרניק״, 1962.

38. במילוֹנוֹ של פוֹן זוֹדן *AHW* צוּין "Sum. LW." (שאילה שוּמרית).

39. Faulkner, *A Concise Dictionary of Middle Egyptian*, 86.

40. *The Edwin Smith Surgical Papyrus*, published by J.H. Breasted, 1930 C11 V 13 (p. 239).

This content downloaded from
134.191.195.254 on Tue, 05 Jan 2021 12:13:14 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

Text list of parts of a ship which are identified by the ancient text with the various members of Osiris or of some other divinity.

Bḏ3w identified with the phallus of Osiris which is so often shown in reliefs during erection. This doubtless indicates the stage of the bḏ3w. We must conclude that it means a post-like roll of linen of sufficient stiffness to hold the broken nose in its proper or normal position.

נמצאנו למדים מכאן, שבמצרית קדומה הייתה מצויה המלה "בד"[42], שמשמעה היה מגילת פשתן, ומצד אחר – כלונס, מוט. שתי משמעויות אלו הולמות בקירוב רב את מובנו של בד בתורה: פשתן מעובד מזה, ומוט למשא מזה.

מן האמור בזה ניתן ללמוד, שה"בד" מעיקרו פירושו מארג קשה בלתי נכפף, כפי שנטו לפרש הפרשנים והמדקדקים מאז, אם כי האסמכה באה ממקור אחר[43]. מציאותה של המלה בכתבים דתיים מצריים קדומים בעיקר, ומשמעות־הלואי הדתית שנשתמרה גם במלה העברית שבתורה, בשתי הוראותיה, שעברו ללשון ותרבות אחרים, דומני, שזה סימן מסייע חשוב לנכונות הזיהוי. שֵׁשׁ – מלה ששימושה כללי, וגם חילוני, שמרה גם היא את הגון היסודי בעברית.

ו. הין

מן המלה המצרית hnw "הנו", מידה ללח[44] בערך 5.03 ליטר. בתורה היא אמורה בעיקר בזיקה ליין ושמן (...־בלול בשמן... רבע ההין ונסך רביעית ההין יין" – שמ' כט, מ; והש' ויק' כ"ג, יג; במ' טו, א–י; כח, ה, ז, יד). אך כבר ישעיה משתמש במקום "הין" הרגיל בתורה, במלה "בת" ("כי עשרת צמדי כרם יעשו בת אחת" – שם ה, י). וכבר בספר מלכים בא במידת ה"יָם": "אלפים בַּת יכיל" (מל"א ז, כו); ובמידת הכיור: "ארבעים בת יכיל" (לח).

---

41. הכתיב הוא: בצא (ור' בהערה הבאה).

42. bḏ3 ראוי, לכאורה, להעתיק בצא או בץ (או: בטא, בט), אבל מאחר שרבות, מאוד מן המלים הכוללות ḏ כבר נהפכו בימי הממלכה התיכונה ל־d (גם אם לא נכתבו) אנו יכולים ללא קושי ליהנות גם בזה מן הספק, כשהמדובר בטקסט קדמון.

43. מאנדלקרן בקונדקורדאנציה שלו כותב, שהבד נקרא בשם זה "אחרי הניפוץ והסריקה", כטעם בדי עץ. באופן כולל זה נכון, אם כי לאחר האמור בזה נראה, שהשורש מוגח בלשון אחרת, זולת עברית. "בדי גפן" אינם מוטות כבדים להסעת שלחן ומזבח וכו'.

44. עי' Gardiner, *Egypt. Grammar*, §266. לפי גארדינר, שם, שימש ההין במצרים גם מידה לתבואה.

This content downloaded from
134.191.195.254 on Tue, 05 Jan 2021 12:13:14 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

ויחזקאל משנה פסוק שמקורו בויק׳ יט, לו ״מאזני צדק, איפה צדק וְהִין צדק״ אל: ״מאזני צדק ואיפת צדק ובַת צדק...״ (מה, י). וכן הוא אומר בהמשך: ״האיפה והבַּת תכן אחד יהיה לשאת, מעשר החמר הַבָּת, ועשירית החמר – האיפה״ (מה, יא); ובהמשך: ״וחק השמן הַבַּת; השמן – מעשר הַבַּת מן הכר עשרת הַבַּתִּים חמר, כי עשרת הבַּתִּים חמר״ (שם, יד), ואילו ״הין״ אינו מזכיר. אמנם כאן וכאן יש שעודנו מבליע ״יין במשורה תשתה ששית הַהִין״ (ד, יא). וב״תורת כהנים״ שלו עודנו אומר: ״ושמן הין לאיפה״ (מו, ה, ז, יא). אבל זה רק מוכיח, שלפנינו זכר לשוני ספרותי ארכאיסטי, שבמציאות הוא נשכח והולך. וכך עולה גם מן המשנה. בעדיות א, יג נמסר: ״הלל אומר: מלא הין מים שאובין פוסלין את המקוה, שאדם חייב לומר בלשון רבו. ושמאי אומר: תשעה קבין; וחכמים אומרים לא כדברי זה ולא כדברי זה, אלא[45] עד שבאו שני גרדיים משערי האשפות שבירושלים והעידו משם שמעיה ואבטליון, ששלשת לוגין מים שאובין פוסלין את המקוה״. כלומר, שמלים ״שאדם חייב לומר בלשון רבו״, תוספת ביאור הן לדברי הלל, ובאות להסביר, מה ראה הלל, שהשתמש בלשון ארכאית, שאינה קיימת במציאות, ועל זה השיבו, שהלל תפס בזה לשון רבותיו, שהם השתמשו בלשון ספרותית זו, ומהם קיבל. רבותיו אלה אולי בבלים היו, ובפיהם[46] עדיין נהגה לשון התורה[47]. אבל הגרדים משער האשפות בירושלים ששמעו מפי שמעיה ואבטליון – שחיו בארץ – השתמשו בלשון המהלכת בעם, ולא אמרו ״רבע ההין״ כבתורה, אלא ״שלושת לוגין״[48]. אותו דבר נשמע גם ממשנה אחרת. במנחות ט, ב (כ״י קאופמן) נאמר: ״שבע מדות שללח היו במקדש: הין וחצי ההין ושלישית ההין ורביעית ההין וכו׳. ר׳ אלעזר בר׳ צדוק אומר: שנתות היו להין וכו׳. רבי שמעון אומר: לא היה שם הין, אלא מדה יתרה שללח ומחצה היה שם, שבו היה מודד למנחת כהן גדול: לוג ומחצה בבקר ולוג ומחצה בין הערבים״. הרי שקרוב לשמוע, שכבר באמצע ימי בית ראשון יצאה המלה (והמדה) ״הין״ מן השימוש, ובמקומה אמרו בת או לוג. ולא עוד שאם נתפס כעניין לשון בעל ס׳ מלכים, המוסר בתיאור כלי

45. לשון קצרה במקום ״אלא שלושה לוגין״ – עי׳ אלבק בהשלמותיו לנזיקין, 475.

46. הש׳ דרך משל את העברית הספרותית שבעתון או ספר היוצא בחו״ל, לעומת העברית שבעיתונות הארץ.

47. וכך מעיד גם יוסף בן מתתיה בקדמוניות ג׳ 234: *ὁ δε εἶν μέτρον ἀρχαῖον Ἑβραίων* = ההין היא מידה עתיקה של העברים.

48. אמנם, לפי הגרסה של התוספתא א, ג, אמרו גם הלל וגם שמאי: ״מלוא הין מים שאובין״, אלא שזה נתן בה מידה של 12 לוג וזה של 36. לפי זה יוצא, שבכלל היה ערך ההין מפוקפק בידם. לפי חשבונו של יוסף (קדמוניות ג, סעיף 197) הכיל ההין בחשבונו כ־7.56 ליטרים.

This content downloaded from
134.191.195.254 on Tue, 05 Jan 2021 12:13:14 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

המקדש ודאי לשון מקורו (או מקורותיו) הספרותי מימי יסוד הכלים בימי שלמה נשמע, ששינוי זה כבר מגיע הוא לראשית ימי המלוכה. ההרצאה על המקדש נלקחה מרשימה ארכיונית או מ״דברי שלמה״ (מל״א יא, מא)[49].

ז. זֵר

בכל המקרא באה המלה רק בס׳ שמות, פרקים כה (פס׳ יא, כד, כה), ל (פס׳ ד) ולז (פס׳ ב, יא, כו, כז) בזיקה לארון, לשולחן ולמזבח הקטורת. התרגומים הארמיים מתרגמים דיר (כך ת״א[50] ויוב״ע), או – לפי גרסה אחרת[51] – זיר, וכרגיל מפרשים אותו[52] crown, rim. אבל ״זירא״ בסורית היא ענק, והפשיטתא הסורית מתרגמת זֵר במקומנו (וכן: נזר) ״כלילא״[53]. במילון של קהלר־באומגארטנר[54] (מהדורה ב׳) נאמר, כי זר בארמית וגם זר בטיגרינית הוא Knopf, וכי zirru באכדית הוא Schilfrohrhag, ורק ב־P[55] עניינו Randleiste. – אבל מאחר שלא נזכר זֵר בכל המקרא אלא ב־P, וכאן מדובר בשפה המקפת את הכלי, מה יועילו לנו Halskette (ענק), Knopf (כפתור) ו־Schilfrohrhag (כר לגידול קנים!)? הנכון שמלה זו, שהמדובר בה בחפץ שנעשה בידי אומנים יוצאי מצרים, מוצאה ממצרית, והיא המלה המצרית dr–, drw, שמובנה end, boundary, limit [יותר נכון כדוגמה המובאת ממגילת סא.נ.הת (Sin. B 197) – גלגל אבנים מסביב לקבר], enclosing wall, flank[56], side (of body, chariot etc.)[57]

הפועל dr– מובנו עצר, עיכב; והמליצות הגזורות מן השם, כגון nn drw – ללא גבול; r drw – הכול. כל גוני המשמעויות האלה הולמות מאין כמותן את המכוון בכתוב: שפה מקפת מצד אל צד. זו לא מלה גרדפת, שאפשר להעתיקה בדרך העברה לשם קרוב בתוכן או בצורה, אלא היא גופה מראה על ההיקף והקצה.

---

49. אם כי אפשר שגרם לכך גם גודל הבת במקרה המדובר.
50. מהדורת ברלינר.
51. שם II 27, וכן בקונקורדאנציה של קאסאווסקי.
52. כך במילון התלמודי של יאסטרוב.
53. וזה גם פירושו של רש״י.
54. Zirr (ארמית) zira Halske, ar (סורית) *zer*, Sir u. Sy. u. tig WB 495b Knopf; LW akk. zirru, Schilfrohrhag, (Zimmern 31.36 CAD 21 B Ca) nur bei P Randleiste
55. P הוא ״תורת הכהנים״ לפי חלוקת הביקורת הוֶלהאוזנית.
56. התרגומים אצל Faulkner כנ״ל.
57. לשון Gardiner, *Eg. Gram.*, p. 604

This content downloaded from
134.191.195.254 on Tue, 05 Jan 2021 12:13:14 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

כתיב המלה המצרית היא בהעתק הרגיל באגיפטולוגיה dr. כרגיל באה ḏ זו כנגד צ, ט, ועוברת לפעמים במשך הזמן ל־d (ד). אבל מצויות דוגמאות רבות למדיי, ש־ḏ זו באה כנגד ז עברית. כך זֶרֶת (ר׳ בסמוך), וכך זַיִת, המועתק במצרית ḏt; וכך בשם העיר עַזָּה, הנכתב במצרית קאדאתה (היינו קזה/גזה) [אין ג במצרית]. וכך הוא בשם העברי עזר, הנכתב ʿeḏr; בפועל חפז – הנכתב ḥfḏ; וכן גרזן, הנעתק krḏn.

ח. זֶרֶת

מן המצרית ḏrt = יד. ההשואה ידועה מזמן[58] ומקובלת. העובדה, שהמצרים השמיטו בכתב כבר בממלכה העתיקה את האות ר, מלמדת, שבדיבור אמרו דת[59]. מלבד שמ׳ כח, טו: לט, ט באה המלה בשמו״א יז, ט, בישע׳ מ, יב, וביחז׳ פעם אחת (מג, יג).

ט. חֵשֶׁב

חשב האפוד (שמ׳ כח, כז–כח; כט, ה; לט, כ; וי׳ ח, ז) וגם: חֵשֶׁב אפדתו (שמ׳ כח, ח; לט, ה) – מן המצרית ḥbs = לבוש, כיסוי, כסה, חבש. ḥbs ḥr = חבש פנים (השוה איוב מ, יג)[60]. לכאורה, מצוי הפועל ״חבש״ גם במקרא במובן עטף, קשר, אגד. השוה ״וחבשת להם מגבעת״ (שמ׳ כט, ט), ״ואחבשך בשש״ (יחז׳ טז, י), ״פארך חבוש עליך״ (שם כד, יז), ועוד הרבה. אך הנטייה לשיכול – אם כי היא מצויה פעמים גם בתוך העברי – שַׁלמה – שְׁמלה; כבש – כשב – שכיחה ביותר בשרשים מקבילים בין המצרית לעברית (ר׳ לקמן ״כפרת״), ומכאן סיוע למוצא המצרי; אילו בא מן העברי – היינו מצפים ל״חבש״. מלבד זה אין החֵשֶׁב, ככל הנראה, חגורה כאבנט. אלא לבוש המקיף את כל הגוף[61].

י. טוֹטָפֹת* (שמות יג, טז; דבר׳ ו, ח).

אין קץ להשערות מסביב למלה זו. אולם הצורה הבלתי עברית – צירוף ט–ט–פ אינה מניחה ספק באשר למוצא הזר. וכמו בשם פִּטְדָה אף כאן מסתברת מלכתחילה הנחת אטימולוגיה מצרית. ואכן, במצרית יש לנו פועל ḏḏf ״טפף״[62],

58. עי׳ Lambdin, *JAOS* 73, 1953, 145.

59. אך אפשר שאלה שני שרשים? עי׳ *AZ* 50, 91.

60. Erman-Grapow, *Wb. d. äg. Spr.* V 526

61. עי׳ בפירושו של שד״ל לשמ׳ כח, ח. אמנם לא מן הנמנע כי ״חשב״ גופו הוא חלק מן הירושה העברית־שמית בתוך המצרית, אבל זו שאלה לחוד, ואינה עניין לזמן ישיבת ישראל במצרים.

62. גם ḏ, גם d עשויים לעמוד במקום ט (או להיעשות ט). השׁ׳ hdb = טבח; šndt, šnḏt = שיטה; dnṯt = טנא.

This content downloaded from
134.191.195.254 on Tue, 05 Jan 2021 12:13:14 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

שמובנו עמוד בקצה השער צטפ(ת), טטפ(ת). וזה הולם מאין כמוהו את הלשון בשמ׳ יג, טז: ״והיה (לאות על ידכה), ולטוטפת בין עיניך״. וזה תואם בדיוק את ההלכה המקובלת, שמקום הנחת תפילה של ראש הוא ממקום שהשערות מתחילות לצמוח (ואם הניח מקצתה על המצח במקום, שאין שערות גדלות, לא יצא ובירך לבטלה). תכשיט הטוטפת, כנראה, היה מצוי תמיד, שהרי עדיין בלשון המשנה היא מצויה (משנה שבת ו׳, א: ״לא תצא [אשה]... לא בטוטפת״), ואף מדובר בצורתה ״טוטפת המוקפת לה מאזן לאזן) (שבת נז, ע״ב)[63].

יא. יָעָה

המלה באה במקרא – ורק פה היא נזכרת – בריבוי. מזה שלוש פעמים בתורה (שמ׳ כז, ג; לח, יג; במ׳ ד, יד), וכמה פעמים בשאר המקרא בהרצאות מראשית הבית ומסופו [מל״א ז, מ, מה (= דה״ב ד, יא, טז); מל״ב כה, יד; יר׳ נב, יח], ע״פ רוב יחד עם המזרקות ופעמים – בהרצאת החורבן – ליד המְזַמְּרוֹת. מלבד השם מצוי גם פועל, הנמצא פעם אחת בישע׳ (כח, יז): וְיָעָה בָרָד מחסה כזב, וסתר מים ישטפו. המתרגמים הארמיים תרגמו את השם במשמע מגֵרפות (״מגרופיתא״ וכד׳), ״שנוטל בהן את הדשן״ (לשון רש״י[64]), ולפי הענין פירשו המדקדקים הראשונים כך את הפועל (״יעבר ויסיר״ – רד״ק, ספר השרשים; ״גרף – הפרחון, במחברת הערוך). אך מהי האטימולוגיה?

כבר אצל מאנדלקרן, בערך הפועל יָעָה, נוסף הביאור: ״ויש דוגמתו בערבית בוא״ו ת׳ היו״ד בהוראת אספה״ (כלומר وعو). ועל אטימולוגיה זו חוזר מילונם של קהלר־באומגארטנר, ומפרש sammeln, collect וגם sweep together. אבל, לפי אטימולוגיה זו, שאמנם ניתן בה סימן שאלה ליד הפועל האחרון, עלינו לומר, שהברד יאסוף את מחסה הכזב. מה המובן? הנכון, שלפנינו פועל מצרי ידוע, יעי, שפירושו[65] גם ״רחץ״ וגם fortwaschen, beseitigen כלומר: ״גרף, שטף״. הפעלים היחידים ההולמים את הכתוב בישעיה, שבו בא וְיָעָה כנגד יִשְׁטֹפוּ, ובהמשך: ״וכֻפר בריתכם את מות / וחזותכם את שאול לא תקום״. בסוף הפסוק הבא (יח) שוב מדובר על ״שוט שוטף״ (״כי יעבר והיתם לו למרמס״). ובהמשכו: ״מדי עברו יקח אתכם״. כדאי להוסיף שהפועל יעי יש לו מובן מושאל: שילח חמתו, סערת רוחו. מסתבר עוד, שלא הפועל נגזר מן השם, אלא להפך, השם נגזר מן הפועל: הכלי השוטף הגורף נגזר מן הפועל

63. ראוי להעיר שלפי חלוקת בית־וולהאוזן אין ״טטפת״ משל P. אבל אע״פ שאין אנו חיים מפי אלה (והדברים יבוארו עוד בפרטות). לא נמענתי מלציין זאת כאן, בתוספת ע״י סימן *.

64. הכתוב בישע׳ נמסר בתרגום על ידי ביאור פאראפראזי.

65. Erman-Grapow, *Wb.* I, 39.

This content downloaded from
134.191.195.254 on Tue, 05 Jan 2021 12:13:14 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

במשמע זה. המלה בטלה לפחות עם חורבן המקדש. ברשימת העולים הראשונים מבבל כבר אנו מוצאים במקום יָעִים את השם כְּפוֹרִים (עז׳ א, י) – ודאי מן השורש הבבלי־ארמי כיפֵּר – קנח, טיהר (הש׳ זבחים כה ע״א; חולין ח׳, ב[66]). ״כמובן״, בעל דה״י, המדבר בלשון דורו, נוהג אף הוא מנהג זה גם כשהוא מדבר בבית ראשון (דה״א כח, יז[67]. הש׳ לזה שם כט, ז: השימוש במלה ״אדרכונים״[68]).

(המשך יבוא)

66. וכבר ראה הרמב״ן (ברא׳ לב, יז), ש״כפורים״ הוא לשון ארמית: ״וזה שם המזרקים בבבל״ (עי׳ בהערה הבאה).

67. אמנם רש״י (ברא׳ ל״ב, כ) מזהה את הכפורים עם המזרקים וכן הרמב״ן (ר׳ לעיל) ושניהם סומכין על האמור בזבח׳ כה, א; שם, ג, ב, ומנחות ז, ב: ״במאי מקנח, אמר אביי בשפת מזרק, כדכתיב ״כפור זהב״. אבל מזרקות נזכרים באותו כתוב בדה״י כח, יז ע״י ״כפורים״, ואילו ״יעים״ אין שם.

68. עם הביאי את הדברים לדפוס, נתעוררתי על מאמרו של א״ש יהודה Hebrew Words of Egyptian Origin (*JBL* 1947, 83ff.), שבו כבר נרמז לשורש המצרי של ״יעה״ (אף הובא צירוף ״יעה של רגלים״ מהמילון של ארמן־גראפוב I 39, אבל זה לא חייב כל עיקר את קהלר ואת באומגארטנר).

This content downloaded from
134.191.195.254 on Tue, 05 Jan 2021 12:13:14 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms